

לכתיבת התאריך בכתובה

שאלה: ישנם רבנים ומסדרי חופה וקידושין בארץ ישראל הנוהגים להוסיף לפני התאריך בכתובות של חופות הנערכות בלילה את הביטוי „אור ליום“. הם נוהגים לכתוב: אור ליום..... בשבת..... לחודש..... שנת..... נשאלתי אם הם עושים כהלכה בהוסיפם את הביטוי „אור ליום“.

תשובה: מסדרי חופה וקידושין המוסיפים בכתובות של חופות הנערכות בלילה לפני הנוסח המקובל של התאריך את הביטוי: „אור ליום“ — טעות היא בידם.

בטעות הזאת נפגשתי בחו"ל לפעמים אצל מסדרי חופה וקידושין בישובים קטנים. (יתכן שהטעות הזאת במדינת ישראל נובעת מזה שמשרד הדתות שלח לפני כמה שנים חוזר לרבנים ולמסדרי חופה וקידושין בארץ, בו הוא מעירם שבתעודות הנשואין של חופות הנערכות בלילה יש להוסיף לפני התאריך העברי את הביטוי: „אור ליום“. אבל שמעתי מפי כמה רבנים בארץ ישראל שגם לפני זה נהגו להוסיף את הביטוי „אור ליום“ לפני התאריך בכתובות של חופות המתקיימות בלילה).

התוספת „אור ליום“ לפני התאריך העברי בתעודות נשואין של חופות הנערכות בלילה היא מאוד רצויה. היא מונעת אי-הבנות בתאריך החופה. היות ובתעודות הנשואין שבמדינת ישראל כותבים על יד התאריך העברי המקובל את התאריך הלועזי, לכן צריך להוסיף את הביטוי „אור ליום“ לפני התאריך העברי בתעודות נשואין של חופות המתקיימות בלילה.

לפי דיני ישראל תמיד — מלבד בקדשים — היום הולך אחר הלילה. המקור בתורה הוא בפסוק: ויהי ערב ויהי בוקר, יום אחד... (בראשית א', ה'). על זה מעיר רבינו בחיי בפירושו לפסוק זה: „למדנו מזה שהלילה כולל את היום, ואפשר שיקרא הלילה בשם יום. ומזה אנו אומרים בלילי ראשי חדשים את יום ראש החודש הזה, גם בלילי יום טוב את יום חג המצות הזה, את יום חג הסוכות הזה, לפי שהלילה הוא בכלל יום, אבל היום אינו נקרא בשם לילה, אלא בשם יום בלבד...“ יעוין חולין פ"ג, ע"א, במשנה; ראש השנה כ', ע"ב, סרש"י ד"ה עד ערב; ירושלמי ראש השנה פ"ב, ה"ח¹).

(1) יעוין בספר המקנה לקידושין ל"ו, ע"א האומר שם: „כבר כתבנו בחידושי תורה

וגם בשטרות, ובכללם גם בשטרי כתובות, היום הולך אחרי הלילה, והלילה המתחיל עם צאת הכוכבים הוא התחלתו של יום המחרת. יעוין גיטין י"ז, ע"א, במשנה, וי"ח, ע"א וטוש"ע חושן משפט סימן מ"ג, סט"ז. ולכן כותבים בכתובות של חופות הנערכות בלילה מצאת הכוכבים ואילך את התאריך של יום המחרת.

אחרת הוא בתאריך הלועזי. בו שעות הלילה עד חצות הלילה הן הסוף של היום שחלף ועד חצות הלילה כותבים בשטרות, במיסמכים ובמכתבים את התאריך של היום שעבר. ולכן בכדי למנוע אי-הבנות בשני התאריכים, העברי והלועזי, שבהם משתמשים זה על יד זה בתעודות הנשואין, צריך להוסיף בתעודת הנשואין שהתקיימו בלילה על יד התאריך העברי את התוספת "אור ליום". על ידי זה יובן ויובהר ויודגש ההבדל בין התאריך העברי ובין התאריך הלועזי.

לא כן הוא הדבר בתאריך העברי הנכתב בכתובה. לא מצאנו בשום מקור במשנה תלמוד ותוספתא זמדרשות ההלכה והאגדה, וגם לא בפוסקים ראשונים ואחרונים ולא בנוסחאות של כתובות ושטרות כי בכתובות ושטרות הנכתבים בלילה מוסיפים לפני התאריך את התוספת "אור ליום". התוספת "אור ליום" בכתובות של חופות הנערכות בלילה יכולה לגרום לאי-הבנה רצינית בתאריך הכתובה שצריך להזהר בו מאד.

המקורות והפירוש של "אור ליום"

את הביטוי "אור ליום" אנו מוצאים במקרא, במשנה, תוספתא ותלמודים אך ורק כציון לזמן המעבר שבין היום החולף ובין הלילה המתחיל לבוא אחריו, כלומר לזמן שאחרי שקיעת השמש שיש עוד בו מעט מן האור של היום החולף ועד הלילה המתחיל עם צאת הכוכבים. זמני המעבר בין היום והלילה ובין הלילה והיום ייקראו בשם משותף: "נשף". בנשף בערב יום, באישון לילה ואפלה (משלי ז', ט'). קדמתי בנשף ואשוועה (תהלים קי"ט, קמ"ז). ובתלמוד: תרי נשפי הווי, נשף ליליא ואתי יממא, נשף יממא ואתי ליליא (ברכות ג', ע"ב). מלבד השם: "נשף" המשותף לשני זמני המעבר נמצאים במקרא שמות מיוחדים לכל אחד מהם. הזמן המבדיל בין היום ובין הלילה ייקרא בשם: "ערב" או בריבוי זוגי: "בין הערבים", והזמן המבדיל בין הלילה ובין היום ייקרא בשם: "שחר". וכל אחד משני הנשפים האלה ישוב וייחלק לשני חלקים. החלק הראשון של נשף הלילה שזוהר הרקיע עודנו מבהיק בו ייקרא בשם: "האור". קהלת י"ב, ב': עד שלא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים עי' פירוש

כמה הוכחות דקדום מתן תורה הלילה הולך אחר היום כרתיב ויום ולילה לא ישבתו... יעוין בדבריו בפירושו סנים יפות לפרשת נח; מחקרו של רח"י בורנשטיין בהתקופה כרך ו': "סדרי הזמנים והתפתחותם", ושם בפרק: "יום". תורה שלמה חלק י"א, עמוד רע"ז וחלק י"ד, עמודים ש"ד-שז; ומאמרו של רא"ע עקביא "האמת על הלוח של כת מדבר יהודה" בירחון "סיני", ניון תש"כ.

הראב"ע שם. ובמשנה ריש פסחים: אור לארבעה עשר בודקין את החמץ. והשני, לאחר שנסתלקו ניצוצות האור, ויקרא בשם: "עלטה". ויהי השמש באה ועלטה היה (בראשית ט"ו, י"ז).

לפי דברי המבוא האלה יובנו הדברים דלקמן: למשא ומתן של הגמרא בפירוש הפיסקה שבמשנה ריש פרק דפסחים: "אור לארבעה עשר בודקין את החמץ" אומר בעל המאור: "ותנא דמתניתין לפי שפתח דבריו בהלכות בדיקת חמץ תפש לשון אור כדכתיב פתח דבריך יאיר"... ע"ז משיג שם הראב"ד, כדרכו בחריפות: "זה הטעם אין לו טעם, וכי לא שנא התנא לשון אור אלא בפתחת דבריו? והרי המפלת אור לשמונים ואחד, יכול יהא נאכל אור לשלישי וכמה כיוצא באלו. ועוד מי ליכא ליקה במשנה וברייתא, ומה ראו לומר אור במקצת המקומות ובמקצת אמרו לילה?! אבל הטעם הברור שכל המקומות שהוא צריך להקדים לתחלת הלילה כגון בדיקת חמץ ומשיאין משואות, תני אור, מפני שעדיין יש שם אור היום ואינו חושך, כדכתיב ולחשך קרא לילה. והמפלת אור לשמונים ואחד, ויכול יהא מאכל אור לשלישי, אף אלו לצורך גשנו שלא תאמר כל זמן שיש בו אור היום יהא נדון כיום שלפניו, לכך שנו בהם אור"... עכ"ל הראב"ד.

"ובהא דתני במשנתנו אור הביא הר"ן בשם הראב"ד עוד טעם דהתנא בא לומר שמתחילת הלילה שיש בו אור עדיין ראוי לבדוק והכי פסקינן בש"ע ריש סימן תל"א. ונ"ל להביא סמך לזה מירושלמי (ריש פסחים) ר' מנא לא אמר כן ושמרתם וכו' שיהא היום והלילה משומרין, ויבדוק ביי"ג ויהא היום והלילה משומרין, אף הוא צריך להא דר"י שאין בדיקת הנר יפה אלא בלילה. ואם כן להאי מ"ד פשיטא שצריך לבדוק בתחלת הלילה בכדי שיהא כל היום והלילה משומרין. ואף מקודם היה צריך לבדוק בכדי שיהא משומר תיכף בכניסת ליל ארבעה עשר, לולא דאין הבדיקה יפה, אבל בתחלת הלילה תיכף מחויב לבדוק"... (אור גדול למשנה פסחים פ"א, מ"א, במשניות יכין ובוועז, דפוס זילנא).

לפי זה "אור ליום" פירושו: שעת המעבר שבין היום ובין הלילה, בשעה שעדיין ישנו מקצת מן האור של היום המתקרב לקצו. מכאן יש ללמוד שבביטוי "אור ליום" אפשר להשתמש רק על התחלת הלילה, בשעה שישנו עדיין קצת מן האור של היום החולף, אבל לא על הזמן שאחרי צאת הכוכבים שעם הופעתם מתחיל הלילה.

לפי"ז נוכל לומר כי הביטוי "אור ליום" מקביל מבחינה מסוימת לביטוי "בין השמשות". ישנם כמה פירושים ושיטות במונח "בין השמשות". לא ניכנס כאן להרחבת הדיבור על "בין השמשות". כבר עסקו בו גדולי הראשונים ועד אחרוני האחרונים של דורותינו⁽²⁾. נביא כאן רק את מקור הגדרת בין השמשות

(2) הרי"מ טוקצינסקי ז"ל, בספרו "בין השמשות" והר"ח זרוק בספרו: "אורות חיים" על עניני בין השמשות אספו את כל החומר הרב וביררו בבקאות וחריפות רבה את כל השטות של הראשונים והאחרונים בהגדרת המונח "בין השמשות".

בשבת ל"ד, ע"א... ואיזהו בין השמשות (3), משתשקע החמה, כל זמן שפני מורת מאדימין, הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות, הכסיף העליון והשוה לתחתון זהו לילה, דברי ר' יהודה. ר' נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל. ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין, זה נכנס וזה יוצא... ושם ל"ה, ע"א וע"ב: א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה לענין שבת והלכה כר' יוסי לענין תרומה... א"ר יהודה אמר שמואל כוכב אחד יום, שנים בין השמשות, שלושה לילה. תניא נמי הכי כוכב אחד יום וכו'. לפי כל השיטות יש בבין השמשות עדיין מן אור היום החולף, וזהו "אור ליום". כלומר האור של היום החולף לפני היום הבא המתחיל עם צאת הכוכבים.

המסקנות למעשה

לפי זה אם נוסיף על יד הנוסח המקובל של התאריך בכתובה של חופה הנערכת בלילה את התוספת "אור ליום", אזי זה יכול לגרום לאי-בהירות בתאריך החופה. זה יכול להתפרש כי החופה התקיימה לפני החשכה, כלומר בין השמשות, בזמן שבין שקיעת החמה ובין צאת הכוכבים שבו עוד מעט מן האור של היום החולף, ואמנם מסדרי חופה וקידושין היודעים בטיב קידושין מקפידים על כך שלא לסדר חופה וקידושין בין השמשות, ז. א. בזמן המעבר שבין היום ובין הלילה, בגלל הספקות שבתאריך ואין מסדרים חופה וקידושין כי אם בשעה השייכת עדיין בודאות ליום החולף, או בשעה השייכת כבר בודאות ללילה הבא, כלומר ליום הבא.

על יסוד המקורות שהבאנו הוכחנו כי הלילה מצאת הכוכבים ואילך אינו נקרא בשם: "אור ליום". ולכן אין לשנות ממטבע שטבעו חכמים מימי המשנה והתלמוד והגאונים בנוסח הכתובה, ובכתובה של חופה הנערכת בלילה אין להוסיף לפני התאריך את הביטוי: "אור ליום". ואין לומר כאן את הפתגם הידוע: "אם לא יועיל, לא יזיק". לפעמים דברים שאינם מועילים — מזיקים. ביחוד בנוסחאות של שטרות. ועיין תוספות תמורה י"ז, ע"ב ד"ה לא מיבעיא בוולדות דלא מודינא לך... "דאין לכתוב בשטרות דבר שאינו צריך".

לפי מסקנתנו זו רצוי, בכדי למנוע אי-בהירות, להכניס שני בנות התאריך העברי שבתעודות הנשואין של חופה המתקיימות בלילה, ובמקום "אור ליום" שעל יד התאריך העברי יש לכתוב: "בלילה". ואם אפילו נקבל את טעמו של בעל המאור לריש מסכת פסחים שהראב"ד משיג עליו בצדק,

(3) את המונח "בין הערבים" שבמצות הקרבת הססח והתמיד בטסוקים: ושחטו את־ כל קהל ערת ישראל בין הערבים (שמות י"ב, ו'), זאת הכבש השני תעשה בין הערביים (במדבר כ"ח, ח') מתרגם אונקלוס במונח: "בין שמיא", כלומר בין השמשות. בעוד שבין הערבים שבתורה לפי מדרשות ההלכה, המשנה והגמרא הוא מאחר חצות היום, מוזן שהשמש מתחילה לנסות למערב. יעוין פסחים נ"ה, ע"א ומשנה שם ס"א, ע"א; מכלתא בא פרשה ה', סטרא אמור פרשה ט', ס"א; ירושלמי פסחים ס"ה, ה"א, ואין כאן המקום להתאריך, ובמקום אחר נרחיב על זה את הדיבור, ברצות ד'.

ונאמר שמפני זה מסכת פסחים מתחילה בלשון: „אור לארבעה עשר“, ולא בלשון: „ליל ארבעה עשר“, כמו שתני דבי שמואל לילי ארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר, פסחים ג', ע"א, מפני שכל פתיחה צריך להתחיל בלשון „אור“, וזוהי לישנא מעליא, על יסוד האסמכתא שבפסוק: פתח דבריך יאיר (תהילים קי"ט, ק"ל), „ומתוך שהוא פתח דבריו ראוי לתפוש בו לשון מהודר שבמהודרים... (המאירי לפסחים ג', ע"א), בכל זאת בתעודת הנשואין אין כל יסוד לנימוק זה. הפיסקא של התאריך בתעודת הנשואין היא אינה בהתחלת התעודה אלא בסופה.